

Taal, cultuurbeleid en natievorming
onder Willem I

Verhandelingen
van
de Koninklijke
Vlaamse Academie
van België
voor
Wetenschappen
en Kunsten

Nieuwe reeks, nr. 23

Taal, cultuurbeleid en natievorming onder Willem I

Rik Vosters & Janneke Weijermars (red.)

Paleis der Academiën
Hertogsstraat 1
Brussel

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm
of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form
by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher.

© Copyright 2012 KVAB
D/2011/0455/19
ISBN 978 90 6569 094 4

Printed by Lannoo - Tielt - Belgium

INLEIDING

Janneke Weijermars & Rik Vosters.....	7
Nieuw onderzoek naar het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden	

GESCHIEDENIS

Els Witte.....	13
Natievorming onder Willem I. Een blik op de historiografie	
Stefaan Marteel.....	35
Polemieken over natievorming in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Een blik op de intellectuele wortels van het Belgisch nationalisme	
Matthijs Lok.....	61
De cultuur van het vergeten onder Willem I	
Wolfgang Alt.....	87
Het beeld van Willem I in Luxemburg. Een koning van Oranje als slachtoffer van een 'leyenda negra'	

LETTERKUNDE

Janneke Weijermars.....	111
De <i>Belgische Muzen-Almanak</i> en de Zuidelijke letterkunde in de Hollandse tijd	
Arnold Lubbers.....	129
'Werken van Kunst & Smaak'. De lectuurconsumptie van Dordtse leesgezelschappen tussen 1815 en 1830	
Kris Steyaert.....	153
Het 'mysterie' Tandem. Kinkers studentengenootschap te Luik	

TAALKUNDE

Guy Janssens	171
De uitspraakcolleges van Johannes Kinker aan de universiteit te Luik. Een eerste verkenning	
Joop van der Horst	191
U.G. Lauts en het eerste zinsdeel	
Rik Vosters & Gijsbert Rutten	201
‘Iets over de Hollandsche tael, noch voor, noch tegen?’	

INLEIDING

Nieuw onderzoek naar het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden

Janneke Weijermars (Universiteit Antwerpen) & Rik Vosters (Vrije Universiteit Brussel)

Inleiding

Het onderzoek naar het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden heeft de laatste jaren een hoge vlucht genomen. Aan verschillende universiteiten in de Lage Landen lopen momenteel onderzoeksprojecten die heel gericht ingaan op diverse thema's binnen de specifieke context van de herenigde Nederlanden onder Willem I. Een mijlpaal in deze nieuwe onderzoeksgolf is het Luikse onderzoek van Guy Janssens en Kris Steyaert (2008) over *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder koning Willem I (1814-1830)*. Kort voor de publicatie van deze studie ging ongeveer gelijktijdig een drietal promotieprojecten van start met diepe wortels in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden: een tweeluik over de Nederlandse literatuur en het literaire bedrijf in Noord en Zuid aan de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Antwerpen (onder leiding van Lisa Kuitert en Piet Couttenier), en een sociolinguïstisch onderzoek naar taalgebruik, taalnormen en talige identiteit in de Zuidelijke Nederlanden aan de Vrije Universiteit Brussel (onder leiding van Wim Vandebussche). Over al deze projecten wordt in deze bundel uitvoerig gerapporteerd, respectievelijk in de bijdragen van Arnold Lubbers, Janneke Weijermars, Rik Vosters en Gijsbert Rutten.

De contacten tussen de diverse onderzoekers werden al snel aangehaald, en, verbonden door gedeelde interesses en geïnspireerd door sterk complementaire onderzoeksvragen, werd in mei 2009 de Werkgroep Verenigd Koninkrijk der Nederlanden opgericht. Piet Couttenier (Universiteit Antwerpen), Guy Janssens (Université de Liège), Lisa Kuitert (Universiteit van Amsterdam), Joep Leerssen (Universiteit van Amsterdam), Arnold Lubbers (Universiteit van Amsterdam), Gijsbert Rutten (Vrije Universiteit Brussel & Universiteit Leiden), Kris Steyaert (Université de Liège), Wim Vandebussche (Vrije Universiteit Brussel), Rik Vosters (Vrije Universiteit Brussel) en Janneke Weijermars (Universiteit Antwerpen) namen als betrokkenen deel aan de oprichting van de werkgroep tijdens een bijeenkomst in Antwerpen, en spraken het engagement uit om verdere samenwerking op deze manier mogelijk te maken. Op zeer korte tijd trok de werkgroep een groot aantal nieuwe leden aan, en wat begon als een intiem groepje geestesverwanten bleek al snel te kunnen rekenen op een brede interesse vanuit allerlei disciplines in de geesteswetenschappen.

Deze bundel vormt de weerslag van het colloquium 'Taal, cultuurbeleid en natievorming' dat in 2010 te Brussel gehouden werd. Die bijeenkomst markeerde een nieuwe fase in het onderzoek naar het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, omdat voor het eerst academici uit verschillende disciplines werden samengebracht om tot

een uitwisseling van onderzoeksvragen en informatie te komen. Historici hadden elkaar in de jaren tachtig en negentig al gevonden op grote congressen in Leuven en Brussel.¹ Onder de nieuwe generatie geesteswetenschappers leven vanzelfsprekend weer nieuwe vragen, die op hun beurt om een andere aanpak vragen.

Opvallend aan deze nieuwe onderzoeksinspanningen is dan ook het uitgesproken interdisciplinaire karakter van de interesse voor het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Het mag immers duidelijk zijn dat cultuurhistorische studies over het tijdsvak al lang niet meer het exclusieve terrein van historici *pur sang* zijn (cf. ook de bijdrage van Els Witte in deze bundel). Met name voor het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is dat opmerkelijk, omdat geschiedenis, letterkunde en taalkunde nu eenmaal ook in de periode 1815-1830 volledig door elkaar liepen. De Zuidelijke literatoren Leo De Foere (1787-1851) en Jan Frans Willems (1793-1846) zijn goede voorbeelden van invloedrijke figuren die zich zowel met historische als taalkundige en literaire publicaties in verschillende debatten wisten te manifesteren. In die zin lijkt het zelfs haast kunstmatig om de diverse disciplines in het hedendaagse onderzoek naar het Verenigd Koninkrijk wél uit elkaar te halen. Toch hebben de hedendaagse geschiedenis, taal- en letterkunde in deze tijd elk een eigen onderzoeksterrein met eigen specialisten en specialismen, en is een generalistische studie van meerdere domeinen in een periode nu eenmaal niet meer mogelijk. Wat wel mogelijk is, en wat de Werkgroep Verenigd Koninkrijk der Nederlanden vanaf haar oprichting ook steeds heeft beoogd, is interdisciplinaire samenwerking. Specialisten blijven zeker nodig, maar een uitwisseling van hun expertise is onontbeerlijk om de kennis over het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden verder uit te diepen. Met interdisciplinariteit mikken we dan ook niet op het opheffen van de grenzen tussen disciplines, maar proberen we juist te werken aan een verrijking van het onderzoek door verschillende tradities, elk met eigen perspectieven en achtergronden, met elkaar in contact te brengen.

Onder de noemer ‘Taal, cultuurbeleid en natievorming’ heeft de Werkgroep VKN geprobeerd een inventarisatie van recent en lopend onderzoek te bewerkstelligen. Het openingsartikel van Els Witte geldt daarbij ook inhoudelijk als vertrekpunt en geeft – naast een pleidooi voor de interdisciplinaire benadering van deze specifieke periode – een uitputtend overzicht van de wegen die de geesteswetenschappers tot nu toe met het onderzoek naar de periode 1815-1830 hebben bewandeld, gesitueerd tegen de achtergrond van een evoluerende geschiedschrijving in het algemeen. Een nieuwe historische invalshoek presenteert Stefaan Marteel met zijn bijdrage over de processen van natievorming die zich in de Zuidelijke Nederlanden ontvouwen. In zijn artikel ontleedt hij de Zuidelijke debatten over de nationale eenheid, die een reactie vormden op de ‘amalgampolitiek’ van Willem I. Daarin speelden zowel

¹ Voor de weerslag van die congressen, zie het *Documentatieblad Werkgroep 18de Eeuw*, nr. 49-50 (1981); A.J. Vermeersch, E. Witte e.a. (1982) *Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815- en 1945. Acta*. Gent: Erasmus; C.A. Tamse & E. Witte (red.) (1992) *Staats- en natievorming in Willem I's koninkrijk (1815-1830)*. Brussel/Baarne: VUB-press/Bosch en Keuning.

politieke traditie en godsdienst, als taal en cultuur een belangrijke rol. Matthijs Lok refereert met zijn artikel aan de recente academische herwaardering voor herinneringscultuur, maar kiest in zijn bijdrage juist voor de keerzijde hiervan: de problematiek van het vergeten van het recente verleden bij de vorming van de politieke cultuur en nationale identiteit in het koninkrijk. Wolfgang Alt beschrijft en interpreteert de historiografie over de rol van Willem I voor dat deel van de Lage Landen dat in feite niet eens tot zijn koninkrijk behoorde: het groothertogdom Luxemburg. Taal en taalpolitiek vormen een belangrijk deel van deze complexe puzzel.

De *Belgische Muzen-Almanak*, die vanaf 1826 te Gent verscheen, is het onderwerp van het artikel van Janneke Weijermars, waarin ze vanuit literaire teksten de beeldvorming rond de Noordelijke en Zuidelijke letterkunde reconstrueert. De literatuur geldt hier als metafoor voor het proces van eenwording van het koninkrijk, waarbij de vraag is of het Zuiden gelijkwaardig was, of dat het zich ten opzichte van het Noorden moest aanpassen of juist onderscheiden. Uit de bijdrage over de leesgezelschappen te Dordrecht van Arnold Lubbers blijkt dat die kwestie in de Noordelijke literatuurconsumptie niet of nauwelijks leefde: boeken die konden bijdragen aan de kennismaking van de nieuwe Zuidelijke landgenoten stonden daar niet op het programma.

In de studentenstad Luik was die spanning tussen Noord en Zuid wél een saillant onderwerp. Kris Steyaert buigt zich in zijn bijdrage over de lokale uitwerking van de taal- en onderwijspolitiek van Willem I, en toont met de notulen van het studentengenootschap Tandem aan dat de studie van de Nederlandse taal en letteren daar werd ingepast in een groter ideologisch eenheidsideaal. Guy Janssens gaat vervolgens in op het taalonderricht zelf. Een recent opgedoken dictaatschrift van een Luiks student uit circa 1820 geeft ons een inkijk in de inhoud en methoden van de Nederlandse uitspraakcolleges van Johannes Kinker, en een studie van zijn bronnen leert ons onder andere dat er niet alleen gretig gebruik werd gemaakt van Noordelijke leerboeken, maar dat Kinker ook aanhaakte bij de Franse traditie van de *grammaire générale*.

Dat taalkundige kwesties vaak afspiegelingen zijn van grotere maatschappelijke opposities blijkt ook uit de bijdrage van Joop van der Horst. Hij analyseert de voorschriften van de Amsterdamse grammaticus U.G. Lauts over de woordvolgorde na aanloopjes als *niettemin*, *echter* en *evenwel*. Daarbij gaat Van der Horst na hoe constructies als *Evenwel ik kom* mogelijk als ongewenste Franse invloed werden afgewezen ten voordele van *Evenwel kom ik*. In een tijd waarin de oppositie tussen Nederlands en Frans zo sterk leefde als tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is dit een veelzeggende vaststelling. Naast de tegenstelling tussen de twee landstalen speelde ook de spanning tussen Noordelijke en Zuidelijk variëteiten binnen het Nederlands. Rik Vosters en Gijsbert Rutten laten aan de hand van een pamflet door J.B. Cannoot uit 1823 zien hoe de twee schrijftaaltradities vaak scherp tegenover elkaar werden geplaatst, waarbij het Zuidelijke Nederlands steevast als een dialectisch allegaartje gold. Uit taalkundige analyses blijkt dat dit discours echter

weinig steun vindt in het eigenlijke taalgebruik: in een handschriftencorpus uit de administratieve en gerechtelijke sfeer is er amper sprake van Zuidelijke dialectismen.

Het overzicht aan bijdragen in deze bundelt leert ons dat het gamma aan bronnen dat geesteswetenschappers voor de periode 1815-1830 aanboren erg verscheiden is: van taalkundige collegedictaten (Janssens) en Luxemburgse politierapporten (Alt) tot de verslagen van Dordrechtse leesgenootschappen (Lubbers). Toch lopen de overkoepelende onderzoeksvragen in grote mate gelijk. Zo gaan meerdere bijdragen in op de spanning tussen de Noordelijke en de Zuidelijke provincies van het koninkrijk, en meer bepaald hoe die tot uiting kwam in verscheiden facetten van cultuur en geestesleven ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. De diverse studies naar taal, literatuur en cultuur vullen elkaar dan ook aan, en grote vragen over allerhande kwesties uit de periode zijn niet meer vanuit één enkele invalshoek te beantwoorden. Wat valt er dan te winnen bij een interdisciplinair uitwisselingsverband? Als we ons bijvoorbeeld over de taalpolitiek van Willem I willen buigen, zouden we in eerste instantie kunnen volstaan met een historische studie van de taalbesluiten en de opvolging daarvan in verschillende domeinen van het openbare leven. Zo kunnen we vaststellen hoe het regime het Frans als cultuurtaal probeerde terug te dringen ten gunste van het Nederlands. Toch kan ook de vorm van de taal niet buiten beschouwing worden gelaten: de vraag voor welk soort Nederlands het Frans werd ingeruild is zeker even pertinent als de vraag waar en in welke mate de vernederlandsing zelf plaatsvond. Intern-linguïstische studies kunnen dan ook uitwijzen in welke mate het Noordelijke Nederlands en de officiële normen van Siegenbeek en Weiland ingang vonden in het Vlaamse Zuiden. Dat is relevant omdat de vorm van het Nederlands vaak aan bod kwam in taalpolitieke discoursen. Maar de taalpolitiek hing ook sterk samen met de literatuurbeoefening en de bredere cultuurpolitiek van het regime. Door middel van een literaire tekstanalyse kunnen we bijvoorbeeld nagaan hoe auteurs zich positioneerden in het literaire veld, dat eveneens door de spanning tussen meerdere historische ‘vaderlanden’ werd gekenmerkt. Meer nog: in deze hoedanigheid kunnen literaire teksten uit de periode 1815-1830 ook gelden als historische bron, wat eveneens tot nieuwe inzichten kan leiden. In het geval van Jan Frans Willems leren we bijvoorbeeld niet enkel uit zijn taalkundige werk hoe hij zich ten opzichte van het dominante Noorden wilde positioneren – ook uit zijn gedichten en brieven spreekt een houding die allerminst pro-Hollands genoemd kan worden.

Uiteraard dekt het overzicht van recent onderzoek in deze bundel slechts een zeer beperkt aantal facetten van het vooropgestelde onderwerp af, en kent ook de huidige stand van het onderzoek nog heel wat open plekken. Ook voor de studie van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden geldt de bekende paradox: hoe meer onderzoek naar een bepaald onderwerp of een bepaalde periode wordt uitgevoerd, des te sneller groeit het besef van hoe veel meer er nog te ontdekken valt. We hopen dan ook dat deze bundel een aanzet kan geven voor een verdere interdisciplinaire studie van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden, en dat deze uitgave de eerste schakel mag vormen in een langere reeks van studies naar de hier aangehaalde thema’s.